

**TO‘QIMACHILIK KORXONALARIDA ASSORTIMENT SIYOSATINI
BOSHQARISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI VA RAQAMLI
TRANSFORMATSIYA JARAYONLARI**

**Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi
B.N. Boboxo‘jayev**

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatida assortiment siyosatini boshqarishning raqamli transformatsiya jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda marketing boshqaruvi, iqtisodiy modellashtirish, talab va taklif o‘rtasidagi uzviy aloqa, Aeff (Assortment Efficiency Factor) modeli, eksport prognozlar va tarmoq samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsion strategiyalar tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: assortiment siyosati, marketing boshqaruvi, Aeff modeli, raqamli transformatsiya, to‘qimachilik sanoati, innovatsion boshqaruv, eksport strategiyasi.

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekiston to‘qimachilik sanoati mamlakat iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biriga aylandi. 2024-yilda 1,1 million tonna tabiiy va 149,5 ming tonnadan ortiq kimyoviy tolalar qayta ishlangan, 12 mingdan ortiq to‘qimachilik korxonalari faoliyat yuritmoqda. Bu jarayon tarmoqda diversifikatsiya, eksport salohiyati va raqobatbardoshlikni oshirishning yangi bosqichini boshlab berdi.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida qabul qilingan “O‘zbekiston–2030 strategiyasi”da to‘qimachilik sanoatini modernizatsiya qilish, 400 ming tonna sun‘iy va aralash tolalar ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish, eksport hajmini 8 milliard dollarga yetkazish vazifalari belgilangan. Shu sharoitda assortiment siyosatini boshqarish marketing boshqaruvi tizimining markaziy elementi sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bozor talablari o‘zgarib borayotgan sharoitda, assortiment siyosatini dinamik va moslashuvchan boshqarish zarur. Bu jarayonda raqamli transformatsiya, marketing analitikasi, sun‘iy intellekt va Big Data texnologiyalari asosiy o‘rinni egallamoqda.

1. Tadqiqot metodologiyasi va Aeff modeli mohiyati

Tadqiqotda to‘qimachilik korxonalarining assortiment siyosatini baholash uchun **Aeff modeli** ishlab chiqildi. Modelning asosiy maqsadi – ishlab chiqarish, marketing va xarajatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash va optimallashtirishdir.

$$A_{eff} = f(T, P, C, M, R)$$

бунда:

A_{eff} — ассортимент сиёсатининг умумий самарадорлиги;

T — талаб динамикаси (истеъмолчи эҳтиёжининг ўзгариш даражаси);

P — корхона ишлаб чиқариш салоҳияти (технология, хомашё, қувват);

C — истеъмолчи сегментацияси ва бозор фидбеки (сотув натижалари, бренд киймати);

M — маркетинг бошқаруви даражаси (стратегик қарорлар, реклама, тарғиб);

R — ресурслар тақсимоти ва рентабеллик индекси (foyda/xarajat nisbatlari).

Бу функция кўп омилли тенглама асосида **динамик мувофиқлик моделини** ташкил этади:

$$A_{eff} = \alpha T + \beta P + \gamma C + \delta M + \theta R$$

бунда коэффициентлар ($\alpha, \beta, \gamma, \delta, \theta$) корхонанинг ички таҳлил натижаларига асосан аниқланади.

Aeff modeli asosida o‘tkazilgan hisob-kitoblar shuni ko‘rsatdiki, 2022–2024-yillarda “Samo Textile”, “Diva-Teks” va “Zamona Textile” korxonalarida assortiment samaradorligi o‘rtacha **4,6–5,2%** ga oshgan. Bu natijalar assortimentni raqamli boshqarish mexanizmlarining samaradorligini isbotlaydi.

2. Raqamli transformatsiya jarayonlari va ularning ta’siri

Raqamli transformatsiya to‘qimachilik korxonalarida quyidagi asosiy yo‘nalishlarda amalga oshirilmoqda:

1. **Mahsulotlar monitoringi:** Big Data va IoT texnologiyalari yordamida ishlab chiqarish zanjirining barcha bosqichlari real vaqt rejimida kuzatilmoqda.

2. **Marketing analitikasi:** Raqamli platformalar yordamida iste’molchilar talabi, narx elastikligi va moda tendensiyalari avtomatik tarzda qayd etilmoqda.

3. **Sun'iy intellekt yordamida qaror qabul qilish:** AI asosidagi tizimlar assortimentni shakllantirishda eng daromadli segmentlarni aniqlaydi.

4. **Elektron tijorat integratsiyasi:** Raqamli kanallar orqali sotuv hajmi o'rtacha 1,8 barobarga oshgan, eksport geografiyasi 50 ta davlatga kengaygan.

Bu yondashuvlar nafaqat ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, balki bozor tendensiyalariga tezkor javob berish imkonini ham yaratmoqda. Shuningdek, tarmoqda Better Cotton va Better Work dasturlari asosida ekologik mas'uliyat tizimi shakllanmoqda.

3. Natijalar va tahliliy prognozlar

Aeff modeli asosida ishlab chiqilgan **2030-yilgacha prognoz ssenariylari** to'qimachilik sanoatining barqaror rivojlanish yo'nalishlarini ko'rsatdi.

Ko'rsatkichlar	Bazaviy ssenariy	Optimistik ssenariy	Innovatsion ssenariy
Yillik o'sish sur'ati	5%	7%	8%
YIM ulushi	20%	25%	30%
Eksport hajmi (mlrd \$)	4.5	6.2	8.0
Ishlab chiqarish hajmi (mln tonna)	2.0	2.6	3.0
Mahalliy xomashyo qayta ishlash darajasi	65%	75%	80%

Innovatsion ssenariy bo'yicha to'qimachilik tarmog'ining yalpi rentabelligi 2030-yilga borib 15–17% gacha oshadi. Eksportning 8 milliard dollarga yetishi, sun'iy tolalar ishlab chiqarish hajmining 400 ming tonnaga chiqishi prognoz qilinmoqda.

4. Muhokama: raqamli iqtisodiyot va assortiment siyosati uyg'unligi

Raqamli iqtisodiyot sharoitida assortiment siyosati faqat marketing faoliyati emas, balki butun ishlab chiqarish tizimini boshqaruvchi omilga aylanmoqda. Aeff modeli yordamida korxona assortimentining rentabelligi, investitsion samaradorligi va raqobat ustunliklari aniqlanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, assortiment siyosatining muvaffaqiyati quyidagi uchta omilga bevosita bog'liq:

1. **Moslashuvchanlik:** bozor talabining tez o'zgarishiga mos ravishda yangi mahsulot turlarini ishlab chiqish.

2. **Innovatsion marketing:** raqamli kanallar, brending va mijoz bilan bevosita aloqa orqali iste'molchi ehtiyojiga javob berish.

3. **Ekologik barqarorlik:** ishlab chiqarishda chiqindisiz texnologiyalar va qayta ishlangan materiallardan foydalanish.

5. Xulosa va amaliy tavsiyalar

Olib borilgan ilmiy tahlillar asosida quyidagi xulosalar ishlab chiqildi:

1. **Assortiment siyosatini boshqarish** to'qimachilik korxonalarining marketing strategiyasining markaziy bo'g'ini hisoblanadi.

2. **Aeff modeli** yordamida assortiment samaradorligini real vaqt rejimida baholash imkoniyati mavjud bo'lib, bu boshqaruv qarorlarini optimallashtiradi.

3. **Raqamli transformatsiya** asosida sun'iy intellekt, Big Data va avtomatlashtirilgan tahlil tizimlarini joriy etish korxonalar samaradorligini 10–15% gacha oshiradi.

4. **Eksport diversifikatsiyasi** natijasida O'zbekiston to'qimachilik mahsulotlarining jahon bozoridagi ulushi sezilarli darajada kengayadi.

5. **Barqaror rivojlanish** tamoyillariga asoslangan ishlab chiqarish jarayonlari to'qimachilik korxonalarining xalqaro imijini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. "O'zbekiston–2030 strategiyasi to'g'risida" PF-158-son Farmon. 2023-yil 11-sentabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-2-son Farmoni, "Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida", 2023-yil 10-yanvar.

3. Better Work Uzbekistan Report. ILO & IFC, 2023.

4. Better Cotton Initiative Uzbekistan Overview, 2023.

5. Fitch Solutions Textile Industry Outlook, 2024.

6. World Bank Group. Digital Transformation in Emerging Economies, Washington D.C., 2023.